

COMPLEXES OF THE ROMANIAN CULTURAL PROMODERNISM

Adrian Petre Popescu

Assoc. Prof., PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: "Developing the middle line" of the Romanian diplomatic cultural promodernism is a well received opportunity to refocus on the perspective of a certain historical dynamic of the cultural phenomenon. Thus, "Renaissance era" for Romanians, as a "axiological medium", can be considered a stepping stone for change, but also for transition from medieval to modern. The "Renaissance Man" is a humanist with a fertile spirit of tolerance. Therefore, we identify some distinctive characteristics for the "new culture": discovery of Man and Universe, the crisis of beliefs and traditional moral, the establishment of "new relations" (economical and cultural) between noblemen and the bourgeois (bonjourists) and so on. The values of the new culture are found in the restoration movement of a "closed system" and a system "opened" by values.

Conclusion: In extent to this new concept regarding the new construction of the European world, we also find the Romanian cultural world in a search for permanent synchronization with the world of Occidental culture, a type of introduction in the cultural phenomenon for which the suitable term would be "historical acclimatization" - an approximation of the adaptation and migration of culture through "diffusion" and "acculturation". This is a perspective which allows us to include literary texts alongside factual/diplomatic ones, as part of an ample and archi-textual process. Also, we can state that the "Dependency" to the Ottoman Empire was no impediment for Romanian Free-Mason diplomatic writers to directly involve themselves in adapting and adopting the occidental cultural model, despite the fact that the road ahead was one of serious catching-up.

Keywords: promodernism; Renaissance; acclimatization; catching-up; writers.

Rezumat: „Developarea liniei medii” a diplomației promodernismului cultural românesc, constituie o binevenită ocazie de a reveni la perspectiva unei anume dinamici istorice a fenomenului cultural. Astfel „epoca Renașterii” la români, ca „mediu axiologic”, poate fi considerată ca fiind una de cotitură dar și de tranziție de la medieval spre modern. „Omul Renașterii” este un umanist cu un fertil spirit de toleranță. Ca atare, identificăm trăsături distinctive pentru „noua cultură” cum ar fi: descoperirea omului și a universului, criza credinței și a moralei tradiționale, instituirea unei „noi

relații” (economice și culturale) între boierii de viță (nobili) și bonjuriști (burghezi) ș.a.m.d. Valorile noii culturi se recunosc în mișcarea de restaurare a „sistemului închis” și a celui „deschis” de valori.

Concluzii: În ton cu acest concept despre noua construcție a unei lumi europene descoperim și lumea culturală românească, aflată într-o căutare de permanentă sincronizare cu lumea culturii Occidentale, un fel de introducere în circuitul fenomenului cultural – pentru care termenul cel mai potrivit ar fi „aclimatizare istorică” prin care se aproximează fenomenul de adaptare și migrație specific transportului cultural prin „difuziune” și „aculturație”. Este o perspectivă care ne permite să includem textele literare, împreună cu cele factuale/diplomatice într-un proces amplu și nediferențiat arhitextual. În plus, putem afirma că „Dependența” de Imperiul Otoman nu a constituit un impediment pentru scriitorii diplomați francmasoni români de a se angaja direct în adaptarea și adoptarea modelului cultural occidental, chiar dacă erau conștienți că se pornește la acest drum cu un serios handicap.

Cuvinte cheie: promodernism; Renașterea; aclimatizare; handicap; scriitori.

Complexele modernismului cultural românesc (n.n. dar și a postmodernismului) rezultă din încercarea de a gândi și de a făptui în prezent dar într-o aliață cu istoricul. În sensul acestui enunț , departe de spațiul nostru cultural - și totuși apropiat lui- Marcel Proust , dar în măsură egală și Virginia Woolf, se declamau „absolut moderni” - asociind / alăturând lumea ficțională cu cea lăuntrică (n.n. sub egida „adâncurilor obscure ale psihologiei” al integrării noastre într-o colectivitate) [vz.Florian Bratu, *Proust: cunoaștere și discurs*, 1997]. Potrivit celor doi, prin repetiție impresiile nu mai rămân aceleași, căci sub influența imaginației apar noi cadre vizuale, dar și noi idei, ce pot fi considerate originale. Este un concept care stă la temelia legii imitației elansate și de psihologul Gabriel Tarde, cel ce aducea ca argument fenomenul „contagiunii ideologice” [Maria-Ana Tupan, *Modernismul și psihologia*,2009:152].Revenind la arieratul nostru cultural, anticipându-l parcă pe John Barth, cel ce vine în susținerea unui asemenea concept este Eugen Lovinescu. Criticul susține teoria imitației, cu argumentul indiscutabil al acelei comparații care pune față în față numărul limitat de invenții dintr-o limbă și numărul nelimitat al imitațiilor din cadrul aceleași sistem de scriere și pronunțare. Mai mult, în conceptul lovinescian modernismul literaturii noastre constă în deschiderea acesteia spre ideologie și estetică. În acest sens, potrivit exegetului modernismul literaturii române trebuie să se bazeze pe ideea intelectualizării sale.

În genere, atât modernismul cât și postmodernismul sunt percepute ca fiind ”momente-indicatori” pentru toate schimbările, așa cum afirmă în romanul *Mona Lisa Overdrive*,

[Gibson,1988], William Gibson (n.n. un specialist în ficțiune speculativă), roman în care indică rolul schimburilor și a modificărilor irevocabile în reprezentarea lucrurilor și a modurilor veritabile. O asemenea ”iconografie literară a modificării” o întâlnim și în cazul Emil Cioran, doar cu următoarea mențiune, anume că pentru filosoful român acest univers este un cadru al neliniștii, față de care Cioran se poziționează cu rezervă, precum Sigmund Freud: "En réalité, je ne suis pas du tout un homme de science, un observateur, un expérimentateur ni un penseur. Par tempérament, je ne suis rien de moins qu'un conquistador - un aventurier ... avec toute la curiosité, la témérité et la ténacité caractéristiques de ce genre d'hommes. " [Jacques Van Rillaer, Psychologie de la vie quotidienne, 1999].

Iată că din perspectiva unei anume dinamici istorice a fenomenului cultural, putem constata că unele perioade cultural - istorice pot fi apreciate/pot fi definite drept „epoci de tranziție”, pe argumentul că, la un moment dat, fiecare constituie și o punte de trecere de la un proiect cultural la altul. În funcție de ”viitura” evenimentelor și de transformările suferite la nivel macro-social (n.n. pe tărâm material și/sau spiritual), acestea mai pot fi acceptate ca fiind „momente de cotitură”, sau -așa cum afirmă Tudor Vianu- pot fi rapoarte ca „diferențieri de valori” [Tudor Vianu,1943], pe considerentul că valorile culturale sunt „reductibile, și ca atare ele pot genera derivatele unei autonomii de valori”. [Vianu,1982:170]

Într-o „replică” la „Parsifal” (n.n. operă lui Nichifor Crainic în trei acte), Tudor Vianu refuza încercarea acestuia de reorientare a culturii noastre în jurul autohtonismului exclusivist precizând că, „dacă dezvoltarea lentă în timp este o lege a vieții istorice, contaminarea între cercuri deosebite de cultură este o altă lege. (...). Dacă totuși, printr-o *ciudățenie* oarecare, *programul culturalismului etnic ar ajunge să se impună de aici înainte*, cultura română ar descinde hotărât în subdemnitatea unei provincii” [B.Munteano, Paris, 1938;180].

În lumina fluxului istoric, în care amplasăm fenomenul, se poate constata că „diferențierea valorilor” va suprima cu timpul „centrul culturii noastre” deoarece tendința omului de cultură modern (n.n. și -după cum se va putea observa- mai ales a celui postmodern) este una care va tinde spre „periferie”, cu intenția de a ocupa *punctul de vedere particular* al unei *singure valori*, anume al aceleia pe baza căreia el și-a organizat specialitatea sa. Din aceste considerente revăzând „mediului axilologic” - în care amplasăm fenomenul, vom constata că, în Țările Române, apariția și afirmarea unui curent umanist de gândire poate fi localizat (n.n. cu excepția unor cazuri sporadice) cu mult mai târziu decât în Occident; mai exact în secolul al XVII-lea, acesta continuând să se afirme și în secolul următor. Ceea ce nu înseamnă însă că,

înainte de această dată, ar fi vorba despre o situație de izolare culturală față de Occident, sau despre o ignorare totală a valorilor umaniste care se afirmaseră în Apus. Așa cum o demonstrează și Eugen Lovinescu (vz. „Istoria civilizației române moderne” și „Mutația valorilor estetice”) sau Lucian Blaga (vz. de la publicistica anilor 1919-1924 la eseurile de perspectivă din: „Fețele unui veac” și „Fenomenul originar”) cauza acestei situații de „întârziere culturală” este legată de ritmul de constituire a „statului ca îndreptar”, de târzia apariție a orașelor, a formării unei clase burgheze și de persistență a unor structuri feudale încă puternic-remanente. După cum o altă cauză posibilă ar putea-o constitui presiunea unui mediu de cultură bizantină înrădăcinat, permisibil împrumuturilor culturale occidentale (în artă, literatură, arhitectură, obiceiuri de la curte etc.) atâta vreme cât acestea se integrau în tradiție, fără abateri în/pe plan doctrinar. Astfel „epoca Renașterii” la români, ca „mediu axiologic”, poate fi considerată ca fiind una de cotitură, dar în măsură egală și o epocă de tranziție - de la medieval spre modern. Referitor la acest aspect Tudor Vianu preciza că pentru marea masă a populației din acele timpuri, înflorirea culturală și artistică, ce a caracterizat în genere Renașterea, nu a produs schimbări fundamentale în modul de viață sau de reprezentare a lumii. Este un aspect valabil atât pentru indivizi, cât și pentru fiecare provincie românească. Referindu-ne, însă, la „abateri” de la regulă, la numărul restrâns al personalităților din domeniul cultural, putem afirma că „noile orizonturi spirituale” și, mai cu seamă, „liberalizarea moralei” au condus și pe teritoriul românesc la configurarea profilului de „homo universalis renașcentista”: un „Excubitor”, un „Deșteptător al minților adormite”.

„Omul Renașterii” este, în primul rând, un umanist, evidențiat prin acel fertil spirit de toleranță. În contrast cu acesta, nu dispar fanaticii unei singure idei, care văd în fiecare reprezentant al unei păreri contrare nu un adversar de idei, ci un dușman personal ce trebuie anihilat. Apar trăsături distinctive pentru „noua cultură”, cum ar fi: descoperirea omului și a universului, criza credinței și a moralei tradiționale, instituirea unei „noi relații” (economice și culturale) între boierii de viță (nobili) și bonjuriști (burghezi) ș.a.m.d. Valorile noii culturi se recunosc, deopotrivă, în mișcarea de restaurare a structurii „sistemului închis” de valori și a celui „deschis”, dacă ne referim la conținuturile care sunt destinate umplerii acestor structuri. Accentul nu cade, așadar, pe „reguli” impuse conjunctural, ci pe stabilitatea „cadrelor axiologice general”, constituit din clase de valori; cu tot efortul de „originalitate”, diferențiere, „apologia geniului”, în numele adevărului, al libertății, al naturii și al sincerității, frumosului și binelui etc.

În ton cu acest concept despre noua construcție a unei lumi europene descoperim și lumea culturală românească, aflată într-o căutare permanentă de sincronizare cu lumea culturii Occidentale. Reținem în acest sens opțiunea lui Hasdeu, de introducere în circuitul fenomenului cultural a termenului de „aclimatizare istorică”, prin care se aproximează fenomenul de adaptare și migrație specific transportului cultural prin „difuziune” și „aculturație”. Pe această direcție de înaintare, „enciclopedistul” folosește termenul de „difuziune” atunci când se referă la modificările pe care le suportă elementul „cultural” în procesul deplasării sale de la o cultură la alta, în vreme ce prin cel de „aculturație” ne sunt semnalate „modificările” pe care le suferă modelul cultural-gazdă ca urmare a contactului său cu o altă cultură: ”Niciodată civilizațiunea nu s-a datorit undeva unei singure națiuni și nici chiar unei singure ginți, (...) ea a trebuit să se nască printr-o facere de secol peste secol din succesiva frecare a mii de popoare [Hasdeu,1873:20].

Premodernismul reprezintă „debutul unei reacții”, conștientizare a necesității de schimbare a formelor literare existente și înlocuirea lor cu altele noi, „hodiernă”, care pretind a se situa în avangarda fenomenului de „creștere” a literaturii și a artei. În „Istoria civilizației române moderne”, Eugen Lovinescu, pe urmele sociologului Gabriel Tarde, elaborează și lansează conceptul de „sincronism” prin care va clarifica dinamica specifică acestei „reacții”. Se cunoaște faptul că, în opțiunea lui Eugen Lovinescu, epocile nu mai sunt considerate ca „momente de sine stătătoare”, ci „etape” axate pe imitație, asumare interioară și efort integrator. Revăzute prin „aderențele lor cu viața socială și culturală”, aceste etape conduc la o perspectivă dinamică asupra culturii, arta fiind văzută ca o „valoare mobilă” determinată de „concepția estetică a momentului, de ideologia literară și de modurile sensibilității”. Acceptate ca „variabile nu numai în spații mari de timp, ci chiar înăuntrul unei singure generații literare”, acestea conduc la abandonarea opțiunii potrivit căreia arta este o „valoare absolută” în favoarea/ acceptarea ei ca „expresie a unei sensibilități mobile” [Lovinescu,1981:9]. Criticul literar nu militează împotriva cantonării literaturii naționale în rada/vecinătatea tradiției, ci doar constată că: literatura română se dezvoltă în condițiuni nefavorabile; jos, o impunătoare masă de neștiutori de carte; sus, o pătură cu o cultură fără baze etnice, îndestulându-și nevoile artistice din alte literaturi oamenii se înlocuiesc unii pe alții. Totul merge după legea progresului; se cuvine însă ca și progresul să respecte ceea ce înlocuiește. Ceea ce reproșează Lovinescu este recursul artificial al partizanilor ideii de ireductibilitate a valorilor la imposibilitatea de definiri contextuale, criticul pledând cu obstinație împotriva „încremenirii”

într-un asemenea proiect, amendat, mai nou, și de Gabriel Liiceanu în volumul „Despre limită” [Liiceanu, 1994:284-300].

Prin relansarea mizei de revedere în totalitate a fenomenului literar ca platformă a sincronismului avem în vedere stabilirea interdependenței dintre categoriile preocupărilor sociale, estetice și/sau economice din spațiul românesc, fenomen ce conferă un anumit stil și ritm culturii promoderne. Coeziunea cadrului axiologic general, ca organism coerent, cu o tradiție bine delimitată și cu direcții de înaintare specifice, alături de ceea ce ține de angrenajul clasei de valori „trecute” printr-un „indice de refracție variabil”, readuc în discuție noțiunea de „unitate culturală”, diferită structural de uniformitate. O perspectivă care ne permite să includem textele literare, alături de/împreună cu cele factuale (diplomatice) într-un proces amplu și nediferențiat arhitextual. În compoziția tiparelor ideale permanente, în care se realizează actele creatoare, inepuizabile în varietatea lor, fie acestea literare sau nonliterare, ceea ce predomină este cultura, asumată ca activitate creatoare de valori și replică la extinderea „naturii sălbatice și amenințătoare”. Procedul de interpretare pornește de la finețea cugetării și formula retorică, specifice artei diplomatice, în genere, conceptului antropologic al „omului clasic” ce trăiește în „îndoita conștiință”: a dependenței participative și a individualității sale puternice și mândre. Sunt formule pe care le regăsim sudate în aliajele culturale. Este vorba despre un model constituit odată cu maturizarea culturală dată de „sobrietatea regulilor din literatura și școala diplomatică romană”, de „fastul protocolului și capacitatea de impresionare specifice școlii bizantine, până la eleganța și pragmatismul diplomației republicilor italiene din timpul Renașterii, la care adăugăm ținuta școlilor franceze, austriece, ruse, care au dominat Europa timp de două secole și ceva” [Cândea & Giurescu, 1966 :8]. Sub această „infuzie culturală”, a apărut „școala românească de diplomație, a cărei primă trăsătură este cea a vechimii” [Cândea & Giurescu, 1966]. o „școală” care își manifestă „personalitatea” grație efortului conlucrator-meritoriu al elitelor culturale de la finele secolului al XVIII-lea, resimțit în baza teoretică și politică a luptei pentru realizarea unității și independenței naționale.

Ca atare putem afirma că diplomația culturală premodernistă germinează sub condeiul boierilor-cronicari, cei care-și transformă letopisețele într-o „tribună a dialogului” unde: *Nous y trouvons une formation classique, parfois très posse, des esprits, le sens des valeurs de l'Antiquite', l'affirmation d'un certain esprit critique et l'élargissement de la curiosite intellectuelle, l'idée de l'anoblissement de l'homme par la culture et le sentiment d'une mission*

du lettre par rapport à son peuple, qui confère un caractère militant à l'humaniste roumain [Berza,1985:205-206].

Din atari scrieri nu lipsesc însă nici atitudinile critice asupra societății, reflecțiile asupra omului și a universului, reproximarea cadrelor social-politice ori inserțiile literare cu simboluri și volute narrative în baza cărora textele intră într-un aliaj intertextual, fiind acceptate ca mici „oaze educațional-culturale”. Cei care scriu în această etapă apelează la ideile și argumentele umaniste, preluate din operele scriitorilor antici, bizantini și/sau renașcentiști.

Un rol esențial în acest proces de asimilare culturală îl au și „copiștii” vremii, interpolatorii și, evident, tipografi. Este o etapă în care, sub influența mediilor culturale occidentale și bizantine, atenția va fi captată de mirajul katharsisului estetic, ceea ce presupune că într-un atare proces de purificare a spiritului cu ajutorul artei prin participare intensă la fenomenul artistic până și „frumosul natural” va putea reprezenta „marca non-identității lucrurilor sub zodia identității universale”[Jauss,1983:59]. Întrebându-se în ce constă, în fond, motorul unei asemenea „identități culturale”, Michel Foucault consideră că, dintotdeauna, „scrisul nu e numai un mod al descoperirii sau al regăsirii de sine, cât și (mai ales) unul al „desprinderii de sine” [Foucault,1996:11]. Tot potrivit lui Michel Foucault, în cazul celor care scriu, investigarea și reflectarea spațiului social se face cu ajutorul unor coduri culturale, în scopul cuceririi și apărării spațiului propriu, asumat ca „matrice imagologică” prin care fiecare grup social se definește și autodefinește. În acest sens, boierii-cronicari români caută să-și aproximeze un atare „spațiu scriptorial” recurgând la o serie de coduri estetice, prin care să-și poată evidenția sensibilitatea față de tradiția bizantină și, simultan, să poată capta interesul, tot mai evident, pentru civilizația din Europa Occidentală.

Unul din elementele decisive ale „mutației culturale” din sud-estul Europei, care a influențat atât mediul nostru diplomatic cultural cât și literatura națională, a constat în promovarea unei „matrici postbizantine”, proces manifestat diplomatic prin acutizarea unor reacții antiotomane și intensificat geostrategic prin evenimente armate sau pe calea forței. În acest „proces de schimbare” nu trebuie diminuat nici rolul jucat de către unii dintre domnii noștri fanarioți. Este meritul lui Nicolae Iorga de a fi fost primul care a subliniat faptul că, în ciuda vasalității față de Imperiu, „unii dintre acești domni fanarioți au fost oameni de cultură și s-au arătat dornici de a introduce reforme în administrația țării”. Exemple în acest sens ne oferă Grigore II Ghica și Constantin Mavrocordat, acesta din urmă, om de înaltă cultură, și de netăgăduită cinste, s-a preocupat de soarta poporului (...), fiind domnitorul care a suprimat la

noi șerbă [Djuvara,2008;161]. „Dependența” de Imperiul Otoman nu a constituit un impediment pentru scriitorii diplomați francmasoni români de a se angaja direct în adaptarea și adoptarea modelului cultural occidental, chiar dacă erau conștienți că se pornește la acest drum cu un serios handicap. Mircea Martin este convins că această conștiință a handicapului cultural, chiar dacă nu este direct afișată, ea n-a lipsit, în genere, inteligenței românești. Cu toate acestea, la începuturile literaturii noastre, ea este adusă destul de rar la o expresie directă; mai des întâlnim descoperirea acelor virtualități proprii care ne alătură din punct de vedere spiritual Occidentului, ne înscriu, cu alte cuvinte, într-o Europă „luminată”. Sentimentul acestei apartenențe nu este decât rareori însoțit de vreun complex de inferioritate manifestat ca atare. Este aproape ciudat – cel puțin la prima vedere – să remarcăm că atâtia dintre deschizătorii noștri de drum n-au cunoscut melancolia de a veni prea târziu la o masă cu locurile ocupate și jocurile, așa-zicând, făcute. Contactul cu Occidentul este pentru ei stenic, stimulator, nu descurajant [Martin,1969.15].

Iată o perspectivă care ne permite să includem textele literare, împreună cu cele factuale/diplomatice într-un proces amplu și nediferențiat arhitextual, într-un „mediu axiologic”, care poate fi considerat ca fiind de cotitură dar și de tranziție culturală de la medieval spre modern. Astfel, identificăm trăsături distinctive pentru „noua cultură” cum ar fi: descoperirea omului și a universului, criza credinței și a moralei tradiționale, instituirea unei „noi relații” (economice și culturale) ș.a.m.d. Valorile noii culturi le vom recunoaște în cadrul mișcării de restaurare atât a „sistemului închis” cât și a celui „deschis” de valori.